

Folksdojčeri u poslijeratnoj komunističkoj Jugoslaviji

Prema zadnjem predratnom popisu stanovništva Kraljevine Jugoslavije iz 1931. godine, na navedenom području živjelo je oko 495 000 pripadnika njemačke nacionalne manjine. Pola stoljeća nakon navedenog popisa, 1981. godine, tek se 8 712 osoba izjasnilo pripadnicima njemačke nacionalne manjine, a 1 402 osobe izjasnile su se pripadnicima austrijske nacionalne manjine na području Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Navedeni popisi ukazuju na nagli pad njemačkog stanovništva na području poslijeratne Jugoslavije od približno 98% folksdojčera. Nijemci koji su generacijama živjeli na području Jugoslavije bili su izjednačeni s Nijemcima s područja Trećeg Reicha te zatim stigmatizirani, kao „narodni neprijatelji“. Stigma „narodnog neprijatelja“ pratila ih je kroz proces oduzimanja građanskih prava, oduzimanje imovine, smaknuća, deportacije, logore te prisilnu ili pasivnoagresivnu asimilaciju u novostvoreno jugoslavensko stanovništvo.

Prvi kolonizacijski valovi Nijemaca, budućih folksdojčera, zabilježeni su u 13. i 14. stoljeću, dok su se najbitnije migracije odvijale tijekom 18. i 19. stoljeća.¹ Kolektivni naziv „Folksdojčeri“ nastao je u Njemačkoj 1930-ih godina i koristio se za Nijemce izvan teritorija Njemačke. Folksdojčeri su pretežito nastanjivali područja istočne i jugoistočne Europe gdje su generacijama razvijali svoja vlastita kulturna obilježja kroz interakciju sa stečenom, domicilnom kulturom. (1) Veliki broj folksdojčera živio je na području Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Jugoslavije i Rumunjske. Prodor Crvene armije s istoka predstavljao je prekretnicu u ratu, ali ujedno i kraj za mnoge folksdojčerske zajednice na tlu Europe. Pod strahom od odmazde, mnogi folksdojčeri emigrirali su na teritorij Njemačke i Austrije, a oni preostali bili su prepušteni na milost i nemilost novih državnih tvorevina i političkih odluka. Nerijetko se u diskursima o sudbini folksdojčera koriste termini poput genocida²

i kulturocida³. Uzimajući u obzir kompleksnost, širinu i osjetljivost tematike, autori će fragmentarno prikazati sudbinu folksdojčera na području poslijeratne Jugoslavije, fokusirajući se na deskriptivni prikaz događaja. Nadalje, sudbina i marginaliziranost folksdojčera bit će predočena ponajviše kroz prizmu sudbine Podunavskih Švaba s područja Bačke, Banata, Srijema, Slavonije i Baranje, s obzirom na to da su na navedenim područjima Folksdojčeri bili najviše zastupljeni.

Predratna i poslijeratna demografska slika njemačkog stanovništva na tlu Jugoslavije

Nijemci na području Kraljevine Jugoslavije većim su dijelom živjeli na području Banata, Bačke, Baranje, Srijema i Slavonije. Prema popisu stanovništva iz 1931. godine, na području Kraljevine Jugoslavije živjelo je sveukupno 495 000 Nijemaca (3,55% sveukupnog broja stanovništva Kraljevine Jugoslavije) te su bili raspoređeni u 908 naselja. Najveća koncentracija njemačkog stanovništva bila je na području Bačke, s oko 173 950 osoba, te u Banatu s oko 120 700 osoba (Senz, 1993: 286). Na području Banata Nijemci su, između ostalog, bili naseljeni u Velikom Bečkereku⁴, Velikoj Kikindi, Pančevu, Beloj Crkvi i Vršcu, na području Bačke u Apatinu, Bačkoj Palanci, Kuli i Odžacima te u Novom Sadu i Somboru. Gradovi u Srijemu poput Rume, Srijemske Mitrovice, Zemuna i Stare Pazove, te naselja u Slavoniji i Baranji poput Batine, Darde, Osijeka, Đakova, Vinkovaca i Vukovara, imali su jak njemački utjecaj i veliki dio njemačkog stanovništva (Suppan, 2014: 613a). Kraljevina Jugoslavija bila je neprijateljski nastrojena prema nacionalnim manjinama, a sam popis stanovništva vršen je prema jeziku kojim pojedinac govori

1 Na područje Hrvatske, pretežito Slavonije i Baranje, najveći broj budućih Folksdojčera naseljava se u drugoj polovici 19. stoljeća.

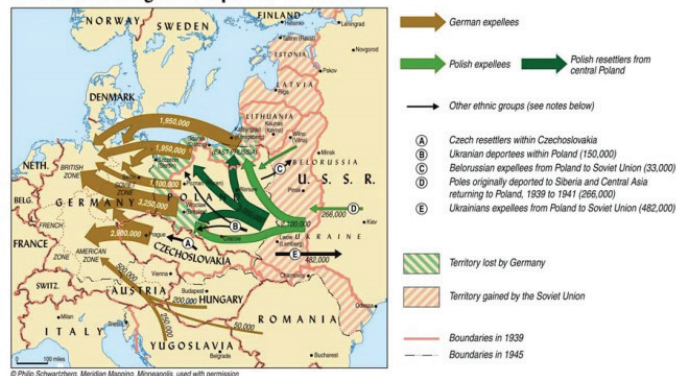
2 Prema Konvenciji o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida, koju je prihvatila Opća skupština UN-a 1949. godine, genocid se opisuje kao zločin koji je usmjeren prema djelomičnom ili potpunom uništenju određene etničke, nacionalne, vjerske ili rasne skupine ubijanjem njihovih članova, mučenjem,

nanošenjem ozljeda, stavljanjem skupine pod teške životne uvjete koje ju stavljaju na rub egzistencije, etničkim čišćenjem, provođenjem antinatalitetne politika prema toj skupini ili prisilno odvođenje djece u drugu skupinu. (prema *Hrvatskoj enciklopediji*, Leksikografski Zavod Miroslav Krleža (1))

3 „Kulturocid je zlodjelo izvršeno nad kulturom, čin koji djeluje pogubno na kulturni ambijent ili na kulturnu djelatnost; „umorstvo kulture“ (prema Hrvatskom jezičnom portalu (2))

4 Današnji Zrenjanin u Republici Srbiji.

Ethnic Cleansing in Europe: 1944-1948

Prikaz migracija Nijemaca s područja istočne i jugoistočne Europe tijekom i nakon Drugog svjetskog rata

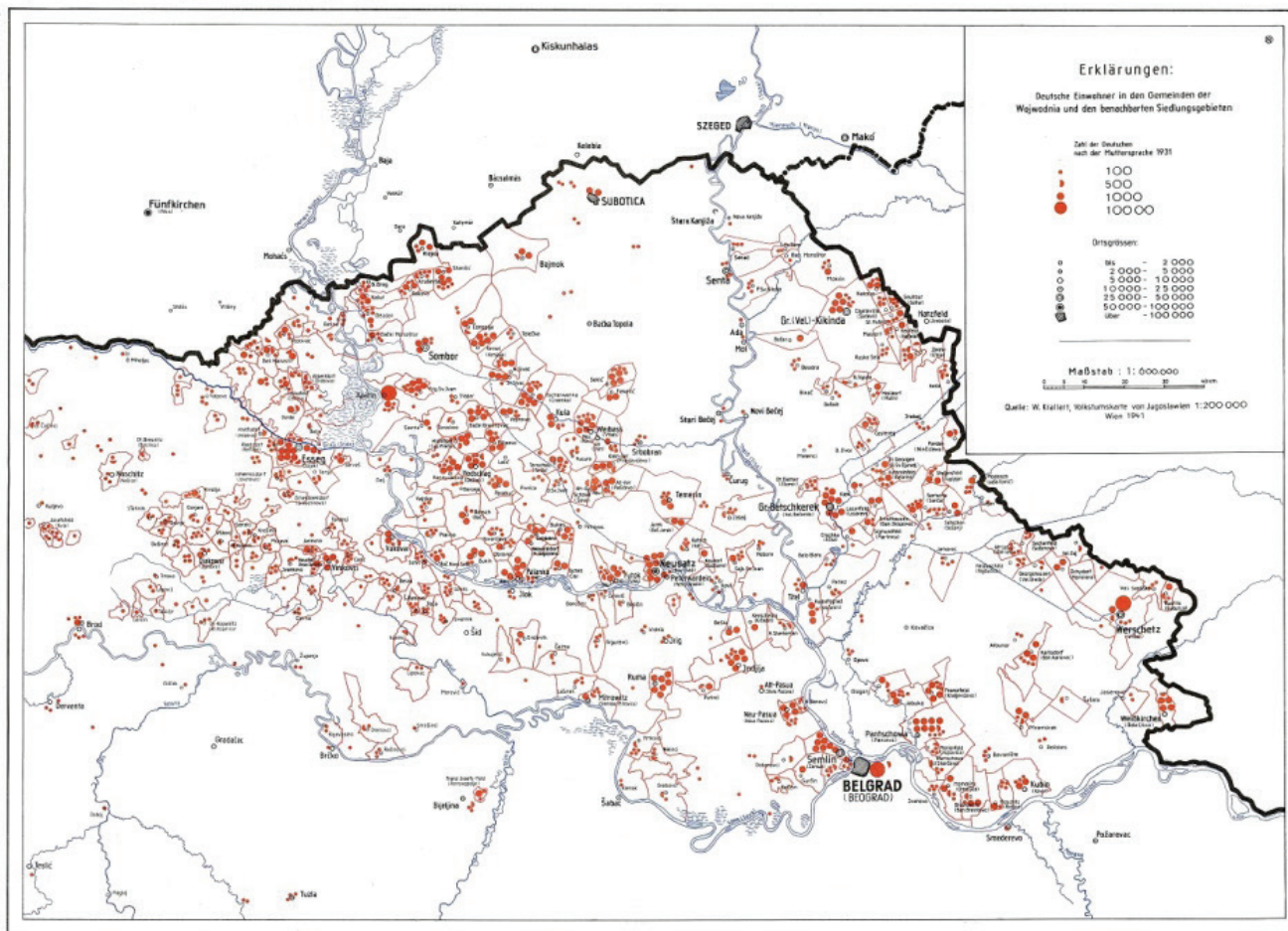
što je značajno utjecalo na vjerodostojnost podataka. Uzimajući u obzir navedene činjenice, procjenjuje se da je pravi broj Nijemaca na području Kraljevine Jugoslavije iznosio oko 510 000 (Senz, 1993: 287). Prvi poslijeratni popis stanovništva Jugoslavije proveden je 1948. godine te ukazuje na drastičan pad broja pripadnika njemačke nacionalne manjine. Naime, prema popisu stanovništva iz 1948. godine, na tlu Federativne Narodne Republike Jugoslavije tek se 55 337 osoba izjasnilo kao pripadnicima njemačke nacionalnosti. Nakon popisa stanovništva iz 1953. godine vidi se blagi porast broja Nijemaca na 60 536, ali nakon toga slijedi snažniji i kontinuirani pad broja pripadnika istih. Tako se na popisu stanovništva iz 1961. godine samo 20 015 popisanih izjasnilo Nijemcima i 1 081 Austrijancima, na popisu iz 1971. godine 12 785 osoba izjašnjava se Nijemcima i 852 Austrijancima te na posljednjem popisu iz 1981. godine, kada se od popisanih samo 8 712 osoba izjašnjava Nijemcima, a 1 402 osobe Austrijancima (Beus Reichembergh, 2010: 209).

Stavovi i zakonski okviri usmjereni na sudbinu njemačke nacionalne manjine

Kraljevina Jugoslavija je, kao multietnička i multinacionalna država, uz dominantne etničke skupine imala i brojne nacionalne manjine. Nakon okupacije i fragmentacije teritorija Kraljevine Jugoslavije javljaju se različite struje otpora i stajališta o položaju i budućnosti nacionalnih manjina na navedenom teritoriju. Draža Mihajlović, vođa četničkog pokreta, već 1941. godine govori o stavovima četničkog pokreta prema manjinama, gdje propagira etničko čišćenje jugoslavenskoga prostora od nacionalnih manjina. Manjinska skupina koja je bila u fokusu je njemačka, a zatim su to bile i mađarska, albanska, rumunjska, bugarska, turska i talijanska manjina, te dijelom

hrvatsko i muslimansko stanovništva u Bosni i Hercegovini, što bi značilo protjerivanje otprilike 2,7 milijuna ljudi s teritorija koji je obuhvaćala bivša Kraljevina Jugoslavija. Čitav teritorij Vojvodine, koji je u to vrijeme predstavljao mozaik naroda, bio je u fokusu navedene četničke ideje. Memorandum Vase Čubrilovića iz 1944., upućen vođama Komunističke partije Jugoslavije, predstavlja prijedlog protjerivanja svih manjinskih entiteta iz Vojvodine, kako bi se u njoj osigurala hegemonija srpskog stanovništva. Sudbina nacionalnih manjina bila je također često raspravljena tema unutar Komunističke partije Jugoslavije (Suppan, 2014: 1454-1455b). Na drugom zasjedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije⁵ 29. studenog 1943. godine donesena je odluka o federativnom ustroju buduće države, gdje bi svi građani, bez obzira na nacionalnu ili etničku pripadnost imali osigurana građanska prava, uključujući time i sve pripadnike nacionalnih manjina. Partizani su u proljeće 1944. godine preveli odluku s drugog zasjedanja AVNOJ-a na njemački jezik i uputili ga pripadnicima njemačke manjine (Geiger, 2005: 211). Nagli preokret u politici prema njemačkoj nacionalnoj manjini dogodio se 21. studenog 1944. godine kada se na zasjedanju AVNOJ-a donosi odluka o prijelazu neprijateljske imovine u državno vlasništvo (Laušić, 1991: 188). Navedena odluka AVNOJ-a išla je u korist Sovjetskog Saveza, koji je već formirao svoje geopolitičke planove prema pripadnicima njemačke manjine na istoku Europe, rješavajući se njenih pripadnika s područja Povolžja, Ukrajine i Rumunjske (Beus Reichembergh, 2010: 189). SSSR je 2. kolovoza 1945. godine na konferenciji u Potsdamu dobio potporu zapadnih sila za provedbu plana i programa deportacije njemačkog civilnog stanovništva na području istočne Europe. Sveukupno je u SSSR za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata deportirano oko milijun Nijemaca iz cijele Europe. Svrha njihove deportacije bila je prisilan rad u radnim logorima SSSR-a (Sonnleitner, 1990: 115). Potsdamskom konferencijom ozakonjeno je etničko čišćenje istoka Europe od njemačke nacionalne manjine, no ona nije predviđala i etničko čišćenje Nijemaca s područja Jugoslavije (Geiger, 2002: 523). Progoni s područja Čehoslovačke, Poljske, Mađarske, Rumunjske i Ukrajine za posljedicu su imali 12 milijuna protjeranih Nijemaca, koji su bježali prema Njemačkoj i Austriji (Beus Reichembergh, 2010: 201-202). Zakon o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije, koji se temeljio na prethodno donesenoj odluci AVNOJ-a u studenom 1944. godine, donesen je 9. lipnja 1945. godine. Prema navedenom zakonu, nova vlast preuzela je svu imovinu na tlu novonastale države, koja je do tada pripadala Trećem Reichu i njegovim državljanima. Navedeni zakon bio je usmjeren i prema domaćem

⁵ U daljnjem tekstu bit će upotrebljavana kratica „AVNOJ-a“.

Folksdojčerska naselja prema popisu stanovništva iz 1931. godine u Kraljevini Jugoslaviji

njemačkom stanovništvu koje je imalo svoje posjede na području Jugoslavije i koje se izjednačavalo s njemačkim državljanima (Laušić, 1991: 188). Pred konfiskacijskim zakonom bili su pošteđeni samo oni Nijemci koji su aktivno sudjelovali u Narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima (Scherer, Straka, 1999: 59).

Evakuacija i deportacija njemačkog stanovništva

Prvo organizirano evakuiranje njemačkog stanovništva započelo je 1942. godine na području Bosne i Hercegovine, iz sela gdje je postojala stalna prijetnja od partizanskih napada (Beus Richembergh, 2010: 201). 1942. godine s područja Bosne i Hercegovine evakuirano je oko 18 200 Nijemaca. Krajem 1944. godine počinje evakuacija njemačkog civilnog stanovništva s područja jugoistočne Europe, izrazito s područja Bačke, Banata i Nezavisne Države Hrvatske (Tomasevich, 2001: 288). Nakon uspješnih operacija Crvene armije, Narodnooslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije 1944. godine, započeo je proces masovne evakuacije njemačkog civilnog stanovništva s područja

Jugoslavije. Procjenjuje se da je s područja Jugoslavije do zadnjih faza rata evakuirano oko 240 000 pripadnika njemačke nacionalne manjine, od njih oko 500 000. Ukoliko iz sveukupne brojke izuzmemo Nijemce koji su služili u raznim vojnim postrojbama, procjenjuje se da je pod novu vlast na kraju rata potpalo oko 200 000 njemačkih civila (Geiger, 2008: 204-205a). Velika većina Nijemaca koja se nije odazvala pozivu za evakuaciju i koji su se odlučili ostati, ostali su jer su smatrali da nema razloga za odmazdom nad njima, budući da nisu surađivali s okupatorom. 2. listopada 1944. godine Crvena armija ušla je u Bačku u grad Veliki Bečkerek te nije ciljano vršila teror isključivo nad njemačkim stanovništvom, već nad cijelim stanovništvom podjednako, bez obzira na nacionalnu pripadnost. Ciljana represija nad njemačkom nacionalnom manjinom započela je nakon daljnjeg prodora Crvene armije i uspostave jugoslavenske komunističke vlasti u Bačkoj 10. listopada 1944. godine (Kern, 1964: 217). Nakon uspostave komunističke vlasti u Bačkoj i Banatu, započele su masovne deportacije Nijemaca u sovjetske radne logore. Prvi vagoni s Nijemcima krenuli su 28. prosinca 1944. godine, a zadnji su upućeni 9. siječnja 1945. godine. Sveukupno, odvedeno je oko 12 000 Nijemaca, od kojih oko 8 000 žena

Dječji logori u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata

i 4 000 muškaraca, najveći broj u radne logore na području Donbasa⁶ u Ukrajini (Suppan, 2014: 1305b). Uspostavljeno je najmanje osam transportnih linija, četiri iz Bačke i četiri iz Banata. 29. prosinca 1944. godine krenuli su vlakovi iz Sombora, Apatina i Bečkerek, 1. i 2. siječnja 1945. godine iz Kule, Odžaka, Apatina, Kikinde, Bečkerek, Pančeva i Vršca te 6. siječnja 1945. godine iz Vršca. Na putu za radne logore i unutar radnih logora stradalo je oko 2 000 Nijemaca, od čega 1 106 muškaraca i 888 žena (Senz, 1993: 86-87). Radni logori unutar Sovjetskog Saveza počeli su se raspuštati u listopadu 1949. godine, kada je većina preživjelih jugoslavenskih Nijemaca bila prebačena na područje istočne Njemačke (Suppan, 2014: 1307b). Ne postoji službena dokumentacija o tome jesu li Josip Broz Tito i Staljin na sastanku, u rujnu 1944. godine, raspravljali o deportaciji Nijemaca s područja Jugoslavije u radne logore SSSR-a. Budući da je Crvena armija imala glavnu ulogu u oslobađanju područja Srbije te zbog činjenice da su nekoliko mjeseci nakon oslobođenja deportacije bile planske i organizirane, može se pretpostaviti da je do razgovora o navedenoj temi ipak došlo (Suppan: 1304b).

Logori Krndija i Valpovo

Od kraja 1944. do ožujka 1948., na prostoru Jugoslavije, postojalo je sedamdesetak logora za preostale pripadnike njemačke nacionalne manjine. Uspostavljeno je više vrsta logora u kojima su pretežito boravile starije osobe, žene i djeca. Podatci o točnom broju i namjeni logora još uvijek nisu dostupni, ali neosporni su smrtni slučajevi u njima. Likvidacije i sustavno ubijanje nije bilo masovno ni učestalo, a ljudi su uglavnom umirali od bolesti, zime, gladi i premorenosti, no dolazilo je i do ubijanja i zlostavljanja (Geiger, 2002: 121). Najveći logori bili su na području Slavonije i Vojvodine, a nekoliko ih je zabilježeno i na području Bosne. Logori su bili podijeljeni na radne, sabirne, bolničke i dječje, a u njima je bilo zatočeno između 130 000 i 170 000 civila. Na području Hrvatske pripadnici njemačke manjine bili su smješteni u više logora, najveći su bili oni u Valpovu, Đakovu, Krndiji, Josipovcu i Tenji (Beus Reichembergh, 2010: 206). Selo Krndija kraj Đakova, nekada naseljeno uglavnom pripadnicima njemačke nacionalne manjine, gotovo preko noći iseljeno je i pretvoreno u jedan od najvećih logora u Hrvatskoj i Jugoslaviji te je u njega deportirano preostalo njemačko stanovništvo s prostora Slavonije (Geiger, 2008: 353b). Deportacije u logor Krndija započele su 15. kolovoza 1945. te su trajale sve do 15. svibnja 1946., a u logor su smješteni uglavnom starci, žene i

⁶ Donjecki bazen, odnosno skraćeno Donbas, nalazi se u današnjoj istočnoj Ukrajini (oblasti Lugans'k i Donec'k) i jugozapadnoj Rusiji (oblast Rostovo). (prema Proleksis enciklopediji (3))

Njemački školski odjel u Viškovcima 1935./1936. godine

djeca. Tijekom devet mjeseci u logoru je boravilo oko 3 500 logoraša njemačke nacionalnosti, korištenih uglavnom za različite radove, a točan broj, kao ni broj žrtava, nije utvrđen. Procjene žrtava kreću se u rasponu od najmanje 500 do preko 2 000 osoba (Geiger, 2001: 176). Osim logora Krndija, među najvećim logorima namijenjenim Nijemcima, bio je i hrvatski logor Valpovo. Kao sabirni i radni logor, osnovan je u svibnju 1945. godine, a raspušten u svibnju 1946. Kroz logor je prošlo više od 3 000 ljudi⁷, a stradalo je najmanje 1 000 interniranih Nijemaca (Geiger, 1998: 101). Logoraši su u oba logora, ali i u većini ostalih, uglavnom umirali od bolesti, gladi i premorenosti. Za razliku od nekih logora u Vojvodini, smaknuća nisu bila masovna, zabilježeno je tek nekoliko likvidacija i to uglavnom pri pokušaju bijega (Geiger, 1997: 72). Navodi o masovnim ubojstvima u Krndiji proglašeni su netočnima, a generalno nehumani uvjeti bili su glavni krivac za velik broj žrtava (Geiger, 2001: 177). Nepovoljni uvjeti smještaja, izrazito slaba prehrana, nemogućnost održavanja optimalne osobne higijene te nedostatak lijekova i liječničke pomoći, uz težak fizički rad po nepovoljnim uvjetima, bili su pogodno tlo za razvitak raznih zaraznih bolesti. Umirali su

uglavnom starci i djeca, čiji se oslabljeni imunitet nije mogao nositi s dizenterijom i tifusom pjegavcem (Geiger, 1998: 103). Potkraj travnja 1946., nakon poduzetih mjera, tifus pjegavac uklonjen je iz većine logora. Osim tifusa i dizenterije, ustanovljeno je da je kod većine logoraša prisutna i ušljivost, a rješavanje tog problema nije uspješno provedeno jer se razušivanje vršilo samo u pojedinim barakama (Geiger, 2007: 368). Jugoslavenski logori u kojima su bili smješteni pripadnici njemačke nacionalne manjine raspušteni su 1948. godine. Velik dio Nijemaca tada je već bio protjeran u Njemačku i Austriju, imovina im je već bila oduzeta i dodijeljena zakonski određenim osobama. Nadalje raspuštanjem logora nastojale su se smanjiti unutarnje političke tenzije, a skretanjem pažnje na raspuštanje logora pokušali su se potisnuti ostali državni problemi (Beus Reichembergh, 2010: 207).

Djeca u logorima

U logore su smještane cijele njemačke obitelji, a neosporno je i postojanje logora za starije, radno nesposobne ljude, te djecu. Rješenje o progonu iz Jugoslavije beziznimno je uključivalo djecu Nijemaca, a kao razlog provođenja rješenja navodilo se da su i djeca, prije svega, prema nacionalnosti Nijemci. Djeca mlađa

⁷ Prema Geiger, 2008. *Logor Krndija 1945.-1946. godine*, 354, navodi se podatak od 3 806 osoba zatočenih u logoru Valpovo.

od 14 godina smatrana su radno nesposobnima te su odvajana od roditelja i smješšana u zasebne logore. Od 195 000 Nijemaca koji su ostali u Jugoslaviji, u logore je smješteno njih 170 000. Do sada je, od ukupnog broja žrtava njemačke nacionalne manjine, poimence utvrđen identitet njih 70%. Od 51 000 stradalih, prema njemačkim podacima iz 1995., zabilježeno je stradanje od 5 600 do 6 000 njemačke djece. Stradavali su uglavnom od zapuštenosti, tifusa i gladi, jer su nakon odvajanja od roditelja bili prepušteni sami sebi (Geiger, 2000: 196-197). Unatoč tome što je jugoslavenski Ustav iz 1946. sadržavao posebne odredbe o zaštiti djece, ona su u logorima i dalje stradavala. Nekoliko stotina bolesne djece ostavljeno je da umru bez ikakve liječničke pomoći, a one koji su preminuli od posljedica gladi ili bolesti zamatali bi u njihovu odjeću i bacali na hodnike. Na grobljima su bili slagani u nekoliko redova te potom zatrpavani zemljom, budući da su bili vrlo plitko zakapani, nakon obilnijih kiša ili poplava leševi bi isplivali, a žene iz logora nasipavale bi zemlju kako bi ih ponovno zatrpale. Djeca koja su uspjela pobjeći te su se vratila u svoja opustošena sela preživljavala su hraneći se divljim psima i mačkama, jer su oni, uz štakore, bili jedina živa stvorenja preostala nakon deportacija (Geiger, 2002: 122-123). Tijekom 1946. godine dio djece logoraša smješteno je u dječje domove te je to za većinu značilo preživljavanje. Cijena boravka u domovima, u kojima im je pružana liječnička pomoć, bila je korištenje isključivo nekog od slavenskih jezika te ih se tim metodama nastojalo preodgojiti. Nakon uspostavljanja veze između njemačkog i jugoslavenskog Crvenog križa, većina djece uspješno je premještena u Njemačku i Austriju, a neutvrđeni broj djece dan je i na usvajanje jugoslavenskim obiteljima (Beus Reichembergh, 2010: 205).

Odnosi nakon 1948. godine

Unatoč jamstvima o poštovanju Ženevske konvencije i svih njenih načela, kojima se najstrože zabranjuje ubijanje zarobljenika te se jamči njihovo puštanje kućama, na prostorima Jugoslavije ne jenjava želja za odmazdom fašističkih zločina (Geiger, 1997: 65). Nijemcima je iseljavanje u početku bilo moguće samo preko liste Crvenog križa u sklopu programa o spajanju obitelji, nakon raskidanja ratnog stanja s Austrijom i Njemačkom 1951. godine. Nakon dogovora jugoslavenske i njemačke vlade 1952. godine, odobravano je i pojedinačno iseljavanje preostalog njemačkog stanovništva, a najveći broj jugoslavenskih Nijemaca danas živi na jugu Njemačke. Oni Nijemci koji su ostali u svom rodnom kraju nastojali su ne isticati svoje njemačko podrijetlo, a u tome su im najveći problem predstavljala djeca koja su znala samo njemački jezik, jer u obiteljima nisu govorili hrvatski. Već za vrijeme prvog

poslijeratnog popisa stanovništva, dio Nijemaca izjasnio se pripadnicima hrvatske, jugoslavenske, mađarske i druge nacionalnosti, a ni promjene prezimena nisu bile rijetkost (Geiger, 2001: 189). Nakon popuštanja protunjemačkog raspoloženja, na popisu stanovništva iz 1953. godine, bilježi se porast njemačkog stanovništva, koje se ponovno počelo izjašnjavati Nijemcima (Geiger, 2001: 190). U razdoblju od 1950. do 1985. godine iz Jugoslavije se u Saveznu Republiku Njemačku iselio 87 571 Nijemac (Scherer, Straka, 1999: 63). Nijemci ostali nakon rata, uglavnom oni koji nisu bili smatrani odgovornima za ratna zbivanja, nisu mogli ni pretpostaviti sudbinu kolektivne krivnje koja je pogodila njihove zarobljene sumještane. U poslijeratnim godinama etnik Nijemac, iako pravopisnim načelima pripada riječima koje se pišu velikim početnim slovom, u školama je pisan malim, za razliku od riječi partizan, koja se morala pisati velikim početnim slovom, nepoštivanje toga pravila bilo je kažnjivo. Egzodus južnoslavenskih Nijemaca popraćen je i uništavanjem knjiga, časopisa i novina na njemačkom jeziku te je time uništen i nemali dio njihovog kulturnog naslijeđa na prostoru tadašnje Jugoslavije (Geiger, 2002: 14).

Zaključak

Kompleksnost i osjetljivost tematike Folksdojčera na području poslijeratne Jugoslavije, time i područja današnje Republike Hrvatske je neupitna. Nerijetko se kroz povijest susreće s pogubnim poslijeratnim sudbinama nacionalnih manjina, a ni sudbina Folksdojčera s područja Jugoslavije i istočne Europe ne čini iznimku u tom slijedu događaja. Uspostava vlasti nakon rata proces je koji sa sobom nosi teške odluke, pritom često ne izostavljajući pojedine postupke koji su moralno i etički upitni. Nova vlast uvijek pokušava „ocrniti“ onu prijašnju, iskorijeniti „nepoželjne segmente“ te teži ka što je moguće bržoj uspostavi stabilnosti unutar svojih granica. Diskurs o Narodnooslobodilačkom pokretu, partizanskom pokretu, Josipu Brozu Titu i Jugoslaviji nerijetko je sveden na šablonsko promatranje, često nedovoljno obrađenih podataka, koji se potom široj javnosti prezentiraju u duhu trenutne političke situacije u državi. Upravo takva, nedovoljno informirana javnost, potaknuta pogrešno interpretiranim povijesnim činjenicama dopušta zaborav zločina, koji su se provodili u poslijeratnoj Jugoslaviji, s druge strane postoje i oni koji preuveličavaju brojke i koriste žrtve rata u dnevno-političke svrhe. Uzmemo li u obzir popis stanovništva iz 1931. godine i usporedimo li ga s prvim poslijeratnim popisom stanovništva u Jugoslaviji 1948. godine, s pravom se postavlja teza o genocidu nad Folksdojčerima. Termin „genocid“ predstavlja sustavno iskorjenjivanje određene skupine s nekog područja. Premda nisu svi stradali u logorima te je veći dio

Folksdojčera ipak uspio pobjeći u strane države, čak ni oni koji su ostali slobodni nisu mogli javno isticati svoje podrijetlo. Fragmentarni prikaz pojedinih zbivanja koji su predstavljeni u radu zasigurno ukazuju na mogućnost korištenja navedenog termina u sklopu sudbine Folksdojčera u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata. Kao argumenti koji ukazuju na marginaliziranost Folksdojčera mogu se koristiti i sami poslijeratni popisi stanovništva, koji prikazuju gotovo kontinuirani pad pripadnika te skupine, što zbog emigracije tako i zbog asimilacije. Premda je tema o njemačkoj nacionalnoj manjini nedovoljno poznata javnosti te se podatci o poslijeratnim događajima ne smiju promatrati jednoznačno, sve više se nastoje otkriti i istražiti objektivne činjenice.

Summary

Adam Tuković, Sonja Erceg,
Volksdeutsche in post-war communist Yugoslavia

According to the last pre-war census of population of the Kingdom of Yugoslavia from 1931., there were 495 000 people belonging to the German national minority in that area. Half a century later, in 1981., only 8 712 people confirmed German nationality, and 1 402 said that they belong to Austrian national minority in Socialist Federative Republic of Yugoslavia. These censuses show a sudden drop in the number of Germans in post-war Yugoslavia of nearly 98% Volksdeutsche less than before. Germans who for generations lived in continuity in Yugoslavia were equated with Germans from the territory of the Third Reich and therefore stigmatized, as „public enemies“. The stigma of „public enemy“ followed them through processes of taking their civil rights and property, killings, deportations, labor camps.

Literatura

1. Geiger, Vladimir, 1997. *Nestanak Folksdojčera*, Nova stvarnost, Zagreb, str. 71.-84.
2. Geiger, Vladimir, 1998. *Logor Valpovo 1945./46. godine*, Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice, Holesch d.o.o., Osijek, str. 101.-106.
3. Geiger, Vladimir, 2000. *O sudbini njemačke/folksdojčerske djece u logorima komunističke Jugoslavije 1944.-1948.*, Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice, Grafika d.o.o., Osijek, str. 196.-202.
4. Geiger, Vladimir, 2001. *Nijemci u đakovu i Đakovštini*, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, Zagreb, str. 177.
5. Geiger, Vladimir, 2002. *Folksdojčeri, Pod teretom kolektivne krivnje*, Grafika, Osijek, str. 121.-123.
6. Geiger, Vladimir, 2005. *Volksdeutsche - Fatum der kollektiven Schuld*, Review of Croatian History, Vol. I, br.1, Zagreb, str. 211.-226.

7. Geiger, Vladimir, 2007. *The typhus epidemic in camps for the Volksdeutsch in Slavonia 1945/1946 and its consequences*, Časopis za suvremenu povijest, Vol.39 No.2 Listopad, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
8. Geiger, Vladimir, 2008a. *Josip Broz Tito i subina jugoslavenskih Nijemaca*, Časopis za suvremenu povijest, Vol. 40, No.3, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
9. Geiger, Vladimir, 2008b. *Logor Krndija 1945-1948. godine: pokazatelji o broju, starosnoj, rodnoj i zavičajnoj strukturi logoraša i žrtava*, Historijski zbornik, Vol.61 No.2 Prosinac, Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb, str. 351.-353.
10. Kern, Erich, 1964. *Verbrechen am deutschen Volk*, Verlag K.W. Schütz, Göttingen
11. Laušić, Ante, 1991. *Iz povijesti folksdojčera i njihov ekzodus na tlu Jugoslavije*, Migracijske i etničke teme, Vol.7, br.2., Zagreb, str. 183.-192.
12. Richemberg, Goran Beus, 2010. *Nijemci, Austrijanci i Hrvati I, Prilozi za povijest njemačko-austrijske nacionalne manjine u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Printera grupa d.o.o., Zagreb, str. 205.
13. Senz, Josef Volkmar, 1993. *Geschichte der Donauschwaben*, Amalthea Verlag, Beč
14. Sonnleitner, Hans, 1990. *Donauschwäbische Todesnot unter dem Tito-Stern*, Donauschwäbische Kulturstiftung, Münschen
15. Suppan, Arnold, 2014a. *Hitler- Beneš- Tito, Konflikt, Krieg und Völkermord in Ostmittel- und Südosteuropa*, sv. 1, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Beč.
16. Suppan, Arnold, 2014b. *Hitler- Beneš- Tito, Konflikt, Krieg und Völkermord in Ostmittel- und Südosteuropa*, sv. 2, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Beč.
17. Tomasevich, Jozo, 2001. *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945, Occupation and Collaboration*, Stanford University Press, Stanford.
18. Wildman, Georg; Sonnleitner, Hans; Weber, Karl, 1998. *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948, die Stationen eines Völkermords*, Donauschwäbische Kulturstiftung, München

Elektronički izvori

- (1) *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20037>, 13. 01. 2017.
- (2) Hrvatski jezični portal <http://hjp.znanje.hr/>, 15. 01. 2017.
- (3) Proleksis enciklopedija <http://proleksis.lzmk.hr>, 20. 03. 2017.